

Масалага юзакироқ ёндашганда санаб ўтилган иккинчи ва учинчи гуруҳ вакиллари бир йўналишда (*“мажоз тариқи”*да) ижод қилгандек кўринади. Аммо, агар Анварий ва Ҳоконийлар учун *“мажоз тариқи адоси алар назмига золиб”* дейилган бўлса, Саъдий, Амир Хусрав ва Ҳофизлар ҳақида *“ҳақиқат асрорига мажоз тариқин махлут қилубдурлар”*, деб таъкид этиладики, бу таърифларнинг ўзаро жиддий фарқи бор. XII аср иккинчи ярмида яшаб ижод этган *“мажоз тариқи”* вакиллари – Анварий ва Ҳоконийлар ҳам ижтимоий-фалсафий, ҳам тасаввуфий-ирфоний мавзуларни ўз ижодларида кенг акс эттирганлар, аммо улар Аттор ва Румий сингари *“ҳақиқат тариқининг суҳанварлари”*дан илгари яшаганлари туфайли Амир Хусрав ва Ҳофизлар даражасида *“ҳақиқат асрорига мажоз тариқини махлут қилишига”* муяссар бўлмаганлар. Шу сабабли улар ижоди мазмунан *“тасаввуфий-ирфоний адабиётнинг юксалиши”* аталган иккинчи босқичга тааллуқли бўлиб, Алишер Навоийнинг нафақат форсий қасидалари, балки бутун ижоди мазмуний теранлиги жиҳатидан Амир Хусрав ва Ҳофизлар билан бир босқичга – минтақа адабиётининг XIV–XV асрларни ўз ичига олган учинчи босқичи – *“мажоз тариқи адабиёти”* босқичига мувофиқ келади. Бу босқичнинг асосий хусусияти эса ирфоний ва ижтимоий мазмунларнинг ўзаро уйғун ифодаланиши билан ажралиб турар эди.

Навоий *“Садди Искандарий”* достони охиридаги мажозий тасвирда улуг устозлари Низомий, Амир Хусрав, Жомий, Саъдий, Фирдавсий, Санойй, Ҳоконий, Унсурийлар даврасида Анварий номини ҳам фахр билан тилга оладики¹, бу унинг *“қасидада пайгамбар”* деб шуҳрат қозонган шоирга бўлган юксак эҳтиромининг яна бир ифодаси эди.

АЗИЗОВ САИДБАҲРОМ

Мустақил тадқиқотчи, ТошДШИ ҳузуридаги Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари маркази

Алишер Навоий асарларида самовий ҳодисалар тавсифи

Аннотация. Мақолада Алишер Навоий асарларида самовий ҳодисалар ҳақидаги маълумотлар ва уларнинг манбалари ҳақида сўз боради. Айрим маълумотларнинг кейинчалик илм-фан тараққиётида ўз тасдиғини топганлиги таъкидланади.

Таянч сўз ва иборалар: ой, Меркурий, Венера, Қуёш, Марс, Юпитер, Сатурн, Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Ақраб, Қавсайн, Жади, Далв, Ҳут, камалак ранглари, вазнсизлик.

Аннотация. В статье приводятся сведения о небесных процессах, извлеченные из произведений Алишера Навои, где речь идет об их источниках. Указывается, что некоторые сведения нашли свое подтверждение с дальнейшим развитием науки.

¹ Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 11-жилд. – Т.: Фан, 1993. 573–574-б.

Опорные слова и выражения: луна, Меркурий, Венера, Солнце, Марс, Юпитер, Сатурн, Овен, Телец, Близнецы, Рак, Лев, Дева, Весы, Скорпион, Стрелец, Козерог, Водолей, Рыбы, цвета радуги, невесомость.

Summary. In this article there is the results of the items of information on heavenly bodies and space processes taken from novels of Alisher Navai where the speech is about their sources. In the process of the further development of a science the given here items of information prove to be true.

Keywords and expressions: Moon, Merkuriy, Venera, Sun, Mars, Yupiter, Saturn, Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Lion, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricorn, Aquarius, Pisces, colours of a rainbow, weightlessness.

Фан тарихида фалакиёт илми тараққийётининг босқичларидан бири, Улуғбек фаолиятида ақс этган, теурийлар даврига тўғри келади.

Теурийлар даврининг машхур шоири Алишер Навоий асарларида ҳам астрономик сўзлар ва тушунчалар анчагина.

Фалакиёт илми тарихида, жумладан, самовий ҳодисаларни ўрганиш доимо долзарб мавзу бўлиб келган. Ўрта асрларда бу нафақат астрономик, балки гуманитар манбаларда ҳам ўз ифодасини топган. Хусусан, Алишер Навоий (1441–1501) шеъриятида учрайдиган фазовий жисмлар ва уларнинг ҳаракатига оид ҳодисалар ифодасини илмий манбалар асосида қиёсан ўрганиш, биринчидан, астрономия тарихи нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади. Иккинчидан, буюк шоирнинг ушбу мазмундаги мисраларига асос бўлган манбаларни аниқлашга хизмат қилади.

Қуйида, шоир асарларида қайд қилинган самовий ҳодисалардан тўрттасига эътибор қаратамиз.

Ой чамбари (Гало). Алишер Навоий “Хамса”сининг “Фарҳод ва Ширин” достонида, Фарҳоднинг Арман тоғида “Баҳр ун-нажот” ҳовуз ва ариғини қовлагани ҳақидаги ўттиз учинчи бобда¹ жумладан қуйидаги мисралар ёзилган:

Солиб чун зарба тоғ авжиға пайваст,
Қилиб ҳар зарб ила бир қуллани паст.
Паёпай чун солиб метини кори,
Югуртуб қулла-қулла дашт сори.
Чу метин орқасин айлаб ҳажарқўб,
Бўлуб ҳар секрегон тоши қамарқўб.
Қамарға бўйла тош ўлғоч ҳавола,
Бўлуб қалқон анинг олида ҳола².

Мазмуни: Тоғ чўққисига кетма-кет зарб билан урабериб, ҳар зарбида бир чўққини ер билан баробар қиларди. Устма-уст метинни урабериб, тепаларни даштга юмалатаверди. Метиннинг орқасини тош майдалайдиган қилиб олган, унинг метинидан учган тошлар бориб ойга тегарди. Ойга тошлар шу ҳолда отилавергач, у атрофидаги гардишини ўзига қалқон қилиб олди³.

Шоирнинг “Фавоид ул-кибар» асаридан ўрин олган қуйидаги байтда эса:

¹ Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин. – Т., 1989. 180-б.

² Ҳола – Ойнинг ёруғ гардиши.

³ Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин. Т., 1989. 478-б.

Ой фалак хиргоҳида¹ андин чекар юзга саҳоб²,
Ким оча олмас юзин ул моҳ хиргоҳ олдида³.

Мазмуни: Ой фалак чодирда юзин булут бирла бекитар.

Чунки ул ой чодир олдида юзини очмоққа журъат қила олмайди, деган сўзларни ўқиймиз.

Юқорида келтирилган мисолларда самода содир бўладиган астрономик ҳодиса қайд қилинган. Яъни, баъзида тун осмонида Ой гардиши атрофида нисбатан катта доирасимон чиройли кўринадиган ҳалқа пайдо бўлади. Шоир бу ҳалқани чодирнинг доиравийлигига ва бу чодир сатҳини, гўзаллар юзини тўсиб оладиган ҳарир пардага қиёсламоқда.

Мазкур ҳодиса француз ва юнон тилларида “гало”⁴ деб аталади ва шу ном билан илмий адабиётга кирган. Аслида бу Ер атмосферасида содир бўладиган мазкур оптик ҳодисадир ва муз кристалларидан ташкил топган баланд булутларда ёруғликнинг синиши ва қайтиши натижасида рўй беради. “Гало” одатда Қуёш⁵ ёки Ой атрофида ёруғ рангдор доира, ёй, ёруғ устунчалар, доғлар ва бошқа шаклларда намоён бўлади.

Қадимги Юнон файласуфи Эпикур (мил. авв. 342–271 йй.) “Ойнинг атрофида гоҳида кўринадиган нурли ҳалқани ҳавонинг ҳар тарафдан Ойга интилиши ёки Ойдан тарқалаётган [нур]оқимининг бир маромда ҳаво билан чегараланиши натижаси” деган⁶.

Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғатит-турк” асарида ҳам бу ҳолат қайд этилган ва “Ај эвданді – Ой ўтов тутди”⁷ ибораси билан ифодаланган.

Қуёш ва Ой атрофида ҳалқа пайдо бўлиши, Ой ўтов тикса – ҳаво айнаиши эҳтимолдан холи эмаслиги тушунчалари фольклор манбаларда ҳам мавжуд⁸.

Юқорида қайд қилинган, қадимдан самода кузатилиб келинган бундай астрономик ҳодиса, манбаларда “Ойнинг ўтовланиши”, “Ой парда тутди”, “Гало” ибора ва сўзлари билан қайд этилган. Кейинчалик, илм-фан ривожини натижасида, бу ҳодиса ёруғлик нурининг самода, ер атрофидаги, бевосита кузатувчи кўзига кўринмас сув заррачаларига урилиб, синиб акс этиши натижасида намоён бўлиши аниқланди.

Қуёш тожи. Қуёш тутилиши билан боғлиқ астрономик ҳодиса. Бу ҳақда Алишер Навоий “Ҳайрат ул- аброр” достонида XIX бобнинг “Иккинчи ҳайрат”ида назм этган:

¹ Хиргоҳ – ўтов, чодир.

² Саҳоб – булут.

³ Алишер Навоий. Фавоид ул- кибор. Ҳарфлар. Мукамал асарлар. – Т. VI том. 569-банд.

⁴ Юнон ва француз тилларида “Гало – Қуёш ёки Ой гардиши демак”. С. В. Зверева. В мире солнечного света. – Ленинград, 1988. – С. 48–50.

⁵ Алишер Навоий асарларида учрайдиган “қавси кузах” (камалак ёйи) ибораси ҳам гало кўринишларидан биридир.

⁶ Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М., 1979. – С. 408.

⁷ Маҳмуд Кошғарий Девону луғатит турк. Уч томлик. Таржимон ва нашрга таёрловчи филология фанлари номзоди С. М. Муталлибов. – Т.: Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси нашриёти, 1960. I том. 258-б.

⁸ М. Жўраев. Об – ҳаво даракчилари. – Т., 1996. 36–38-б.

Чарх уза парвози малойик сифот,
Хатти шиоий анга ҳар ён қанот¹.

Мазмуни: “У² осмон бўйлаб малаксифат парвоз этарди ва порлоқ нурлар унга ҳар томондан қанот эди”³.

Маълумки, фазода, аланга сочиб ёнаётган Қуёш, Ердан қарийб 150 миллион километр, Қуёш нурини қайтариб кўринадиган Ой эса 384000 минг километр олис масофада жойлашган. Бундай мутаносиблик натижасида, Ердаги кузатувчига, уларнинг кўринма гардишларининг диаметрлари деярли бир хил (0,5⁰) бўлиб кўрилади. Айни пайтда Ернинг атрофида айланма ҳаракатланаётган, нурсиз Ой ёрқин Қуёш гардишини тўсганда, Ердаги кузатувчига, Ой гардиши атрофида ёрқин ёғду намоён бўлади ва у фалакиёт илмида Қуёш тожи деб аталади. Бу кузатилаётган “тож” ҳар доим ҳам бир хил кўринишда бўлмайди. Тожнинг қандай кўриниши Қуёш сиртида даврий равишда пайдо бўлиб турадиган доғларнинг максимум (кўплиги) ва минимуми (камлиги) билан ўзгаради⁴. Тутилиш Қуёш активлигининг максимумига тўғри келганда, Қуёш тожининг нурлари унинг ҳамма томонидан шуълаланиб туради. Қуёш минимумида содир бўладиган тутилиш пайтида эса, Қуёш тожи одатда унинг икки тарафидан шуълаланиб туради ва у баъзида учаётган қуш қанотларига ўхшаб кетади⁵. Алишер Навоий назмида, байтда айнан Қуёш тутилишининг минимумида содир бўлган ҳолат қайд қилинган.

Тарихда Қуёш тожи кузатилганлиги ҳақида маълумотлар бор⁶. Абу Райҳон Беруний “Қонуни Масъудий” асарида Қуёшнинг тўла тутилиши жараёнида кузатиладиган ушбу ҳодиса ҳақида қуйидагиларни ёзган: “Тутилган Қуёш атрофида кўринадиган *думлиларга* келганда, физика илмидан маълум бўлишича⁷, улар олов қатламига ёндош иссиқ ҳаводаги алангаланиш жойига кўтарилувчи тутунсимон [бирлашма]лардир. Балки Қуёшнинг хусусиятларидан [бири] тутунсимон [жисм]ларни [ўзидан] чиқаришдир. Нати-

¹ Алишер Навоий. Ҳайртул аброр. – Т., 1989. 37-б.

² У, яъни, кўнгил – Қуёш.

³ Алишер Навоий. Ҳайртул аброр. – Т., 1989. 23-б.

⁴ Қуёш кузатувчига кўринадиган фотосфера қатламида ўртача ҳарорат қарийб 6000⁰ га тенг. Даврий равишда фотосферада қора доғлар пайдо бўлиб туради. Бу доғларда ҳарорат, Қуёш сиртининг ўртача ҳароратидан қарийб 1500⁰ пастроқ бўлганлиги сабабли, кузатувчига қора доғ шаклида кўрилади. Доғларнинг сони ўрта ҳисобда 11 йиллик давр билан ўзгаради. Доғлар кўпайган давр Қуёш фаоллигининг максимуми ва аксинча доғлар камайган давр Қуёш фаоллигининг минимум даври деб аталади.

⁵ 1942 йили фалакшунос Н. М. Субботина қадимги мисрликларнинг қанотли Қуёш рамзи айнан Қуёш тожини Қуёш минимумидаги ифодаси бўлса керак, деган фикрни билдирган. (Б. А. Воронцов – Вельяминов. Очерки о вселенной. – М.: Наука, 1980. – С. 386–387).

⁶ Б. А. Воронцов – Вельяминов. Очерки о вселенной. – М.: Наука, 1980. – С. 386–390.

⁷ “Думлилар” Қуёш тутилганда унинг атрофида кўринадиган протуберанцлар. Беруний қадимгиларнинг атмосфера самовий жисмларгача етади деган фикрига қўшилган. (Абу Райҳон Беруний. Қонуний Масъудий” Танланган асарлар V т. Иккинчи китоб. – Т.: Фан, 1976. 613-б.)

жада улар ўша ҳавога қўшиладилар”¹. Фан тарихчиси Х. У. Содиқов Берунийнинг бу фикрини “астрономия тарихида, Қуёш тожининг илк илмий талқини”² деб изоҳлади. Бизнингча, Алишер Навоий ҳам Берунийнинг ушбу асари билан таниш бўлган ва унга асосланиб Қуёш активлигининг минимумидаги ҳодисани назм этган.

Қуёш сакраши. “Ҳайрат ул-аброр” достонининг “учинчи ҳайрат” баёни бошланишида бир астрономик ҳодиса қайд қилинган:

Меҳр чу машрик сори урди алам,
Олди жаҳон мамлакатин якқалам.
Тавсани гардунга минар майл этиб,
Чиқти уфқ жонибидин секритиб
Чунки бийик бўлғуча қилди шитоб,
Солди ҳарорат била оламға тоб³.

Мазмуни: “Қуёш шарққа ўз байроғини тикиб, жаҳон мамлакатларини эгаллади. Осмон отига минишни ихтиёр этиб, уфқ томонидан у отни сакратиб чиқди. То юқорига кўтарилгунга қадар уни тезлатди, ўз ҳарорати билан оламни иситиб юборди”⁴.

Ушбу шеърини парчада Қуёшнинг шарқдан чиқиб ҳаракат қилиши хусусида ёзилган. Шеърдаги “Чиқти уфқ жонибидин секритиб” мисрасида “секритиб” ва “Чунки бийик бўлғуча қилди шитоб” мисрасида “шитоб” сўзларида маълум бир астрономик воқеалик акс этган, деб ўйлаймиз.

Маълумки, Қуёш самода кун давомида бир маромда ҳаракат қилади ва унинг самода силжишидаги “тезланиш” билан содир бўладиган ўзгариш, яъни “сакраш” (“секритиб”), “шитоб” ҳаракатланиши тонг ва окшомда кузатилади. Бу ҳодиса пайтида Қуёш кузатувчига гўё “сакраб”, тонгда – уфқ ортидан уфқ устига чиққандек, окшомда – уфқ устидан уфқ ортига ўтгандек кўринади.

Берунийнинг “Геодезия” асарида “Птолемей ўзининг “Оптика китоби”-нинг бешинчи мақоласида ишора қилиб [айтишича], кўриш нури ҳаво билан эфирнинг учрашишида синади, ҳатто бу бирор нарсанинг кўринма уфққа етишидан олдин шарқда кўринишига ва уфқдан ажралганидан ғарбда [кўринишига] сабаб бўлади”, деган маълумот бор⁵.

Аслида бу астрономик ҳодиса фалакиёт илмида *рефракция* (лотин тилида – *синиш*) тушунчаси билан изоҳланади⁶ ва Ер атмосферасидан ўтиб келадиган

¹ Абу Райхон Беруний. Қонуний Маъсудий” Танланган асарлар V т. Иккинчи китоб. Т.: Фан, 1976. 255-б.

² (Х. У. Содиқов. “Бируни и его работы по астрономии и математической географии”. – М., 1953. – С. 118.

³ Алишер Навоий. Ҳайртул аброр. – Т., 1989. 40-б.

⁴ Алишер Навоий. Ҳайртул аброр. – Т., 1989. 238-б.

⁵ Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар. Геодезия. III том, 1982. 149-б.

⁶ “Нур синиш” ҳодисасини Аристотель – *анакласис*, эрамининг I асри ўрталарида яшаган Клеомед – *катакласис* сўзлари билан ифодалаганлар. Чунонан Клеомед “намлик билан тўйинган ҳавода, уфқ остида бўлган қуёшни, уфқ устида ҳам кўриш мумкин” деб айтган. Птолемей рефракция ҳодисаси ҳақида “Альмагест” нинг IX китобини 2 бобида ёзган. I китобни 3 бобида эса, уфқда Қуёш ва Ойнинг кўринма гардишлари қиёсан

нурларнинг синиши натижасида осмон ёриткичларининг ўз ўрнидан силжиганга ўхшаб кўринишидир. Яъни эрта тонгда, уфқ ортидан чиқмаган Қуёш, уфқ устига чиққан ва кечки пайт, уфқ ортига ботган Қуёш, уфқ устида ботмаган ҳолатдаги Қуёш бўлиб кўринади. Натижада куннинг ёруғлик даври маълум даражада узаяди¹. Мазкур ҳолатларда қайд қилинган уфқ устидаги Қуёшлар “ёлғон Қуёш”, чунки айна пайтда ҳақиқий Қуёш уфқ ортида бўлади. Самодаги бу астрономик ҳодиса кузатилаётганда қуёшнинг ранги қизғимтирроқ, сўнг яна одатдагидай сариқ бўлади². Ҳақиқий Қуёш “ёлғон” Қуёшнинг ўрнини эгаллаш жараёнида Қуёшнинг кўринма ҳаракатида қиёсан “шиддат” ва “сақраш” (Қуёш ҳаракатининг тезланиши) ҳолатлари кузатилади. Алишер Навоий назмида ҳам ана шу рефракция ҳодисаси қайд этилган.

Коинотда вазнсизлик. Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий”, “Ситтаи зарурия”, “Лисон ут-тайр” асарларида меърож³ билан боғлиқ маълумотлар бор⁴ ва улар шу мавзудаги бошқа манбалардаги баёнлардан икки жиҳатдан фарқ қилади: биринчиси – меърож босқичлари етти қават осмон ва ўн икки бурж воситасида тавсиф этилган; иккинчиси – етти қават осмон ва ўн икки бурж бевосита ёки билвосита астрономик тушунчалар орқали талкин қилинган. Алишер Навоий “Садди Искандарий” ва “Лисон ут-тайр” асарларида бу кўтарилиш босқичларини номма-ном санаб ўтади. Яъни, Расулуллоҳ (с.а.в.) меърож тунда, Қамар (Ой), Аторуд (Меркурий), Зухра (Венера), Қуёш, Баҳром (Марс), Муштарий (Юпитер), Зухал (Сатурн), кўзгалмас юлдузлар фалаклари ва ўн икки бурж (Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Ақраб, Қавсайн, Жади, Далв, Ҳут)нинг ҳар биридан ўтиб, Аршга (тўққизинчи фалакка)⁵ етадилар. Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) Аршдан сўнг ломаконга ўтадилар, яъни макон тушунчасидан чиқиб кетадилар.

Ломаконда Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) битта ўзи вазнсизлик ҳолатида ҳаракат қилган. Бу ҳолатни Алишер Навоий “Садди Искандарий” достонининг “меърож” мавзусига бағишланган тўртинчи бобидаги қуйидаги байтда ифодалаган:

Қолиб пўядин пайки афлок гард,
Қадам олмайин рахши гардуннавард.

катталашишлигини таъкидлайди. Птоломей “Оптика” асарида бу ҳодисага тўғри таъриф берган. (Бернштейн Клавдия Птоломей. – М. – С. 156.) Тонгда, Қуёш нурларини уфқда нур синиши билан боғлиқ астрономик рефракция ҳодисасига ҳақида Ибн аль Ҳайсам (Х – ХІасрлар) жиддий эътибор қаратган (И. Г. Колчинский, А. А. Корсунь, М. Г. Родригес. Астрономы. Билграфический справочник. – Киев, 1977. – С. 11.).

¹ С. В. Зверева. В мире солнечного света. – Ленинград, 1988. – С. 97–98.

² Г. Мурсалимова/ А. Раҳимов. Умумий астрономия курси. – Т.: Ўқитувчи, 1976. 22–23-б.

³ Маълумки, меърож тунда Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) Маккадан кўтарилиб, масжиди Аксо (Байтул Муқаддас – Иерусалим)га келади (исро) ва у ердан Арши аълога кўтарилади (меърож). Баъзи манбаларда, масалан, Хожа Аҳмад Яссавий “Меърожнома”сида Ердан кўкка парвоз бир зумда кечган (Аҳмад Яссавий. Ҳикояти меърож. Мерожнома. – Т., 1995. 8-б.). Сулаймон Боқирғоний “Меърожнома”сида эса, кўкка кўтарилиш етти самовий босқичлар узра амалга ошади (Сулаймон Боқирғоний. Меърожнома. – Т., 1995. 13–14-б.).

⁴ Биз “Ҳайрат ул-аброр” ва “Ситтаи зарури” асарларидаги меърож ҳақида эмас, балки унинг босқичлари тўғрисида тўхталдик.

⁵ Агар тўққизинчи фалакда буржлар жойлашган бўлса, унда Арш ўнинчи фалакда бўлади.

Буроқин тушуб пайкига топшуруб,
Қадамсиз юруб, пўясиз гом уруб¹.

Мазмуни: “Фалакда йўл бошловчи (фаришта) елишдан тўхтади. Осмонни кезувчи от ҳам тўхтади. (Пайғамбар) отдан тушиб, уни фариштага топширди. (Ўзи эса) қадам босмай илгарилаб кетди².”

Ушбу қайд этилган парчадаги “қадам босмай илгарилаб кетди” сўзлари – вазнсизлик ҳолатини ифода этади, деб тахмин қилиш мумкин. Чунки вазнсизлик ҳолатидагина киши қадам босмай силжий олади.

Илм-фанда вазнсизлик деганда жисмнинг муаллақ физик ҳолати, яъни бунда жисмга таъсир этувчи ташқи кучлар шу жисм зарраларининг бир-бирига ўзаро босимини вужудга келтирмаслиги тушунилади. Космосда вазнсизлик ҳолати мавжуд. Алишер Навоий “Хайрат ул-аброр”, “Ситтаи зарурия”, “Лисон ут-тайр” асарларида ҳам меърож тунини назм этган бўлса-да, бироқ “қадамсиз юруб” ибораси фақат “Садди Искандарий” асаридаги меърож тавсифида бор, холос.

Фан тарихида илк бор вазнсизлик мавжудлиги Г. Галилейнинг “Олам тузилишининг икки асосий системаси ҳақида диалог” (1632 й.) асарида қайд қилинди ва у И. Ньютоннинг “Натурал философиянинг математик негизлари” (1687 й.) асарида илмий исботланди³. Бизнингча, бу ерда Алишер Навоий маълумотида ҳам эътибор қаратиш лозим бўлади.

АКБАРОВ АБРОР

ЎзМТРК “Маданий-маърифий ва бадиий эшиттиришлар”
муҳарририяти ходими

Навоий асарларини ўрганишда XVIII–XIX асрларда яратилган луғатларнинг аҳамияти

Аннотация. Мақолада XVIII–XIX асрларда яратилган луғатлар ва уларнинг Навоий асарларини ўрганишдаги аҳамияти ўрганилган. Муҳаммад Ризобекнинг “Мунтахабул-лугот” ва “Зубдатул-лугот” асарлари ҳақида маълумотлар келтирилган. Мазкур луғатларнинг ТошДШИ қошидаги Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари марказида сақланаётган нусхалари санаб ўтилган.

Таянч сўз ва иборалар: Алишер Навоий, Муҳаммад Ризобек, “Мунтахабул-лугот”, “Зубдатул-лугот”, “Канз”, “Хулоса”, “Сарварий”, қўлёзмалар, луғатишунослик.

Аннотация. В статье изучаются словари, созданные в XVIII–XIX вв. и их важности в изучении произведений Навои. Приводится информация о словарях Мухаммада Ризобека «Мунтахабул-лугат» и «Зубдатул-лугат». Перечисляются рукописи данных словарей,

¹ Алишер Навоий. Садди Искандарий (насрий баёни билан). Ғофур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмаси. – Т., 1991. 30-б.

² Насрий баён муаллифи О. Бўриев.

³ Л. В. Лесков. Д. физ. мат. н. Как открыли невесомость // “Энергия” 1988 г. № 4 стр. 23–28.